

A Monarchia felbomlásának alternatívája 1914–1918

Érvek és ellenérvek a magyarországi nemzetiségi kérdés föderatív megoldásáról

Gyarmati Enikő

Alternative Conceptions of the Dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy 1914–1918. Arguments for and against the Federal Solution of the Question of Nationalities in Hungary

Abstract

The study reviews the concepts of a federative Austria–Hungary outlined during the Great War by Hungarian authors. The presentation of different ideas is partly based on the memoirs of Hungarians such as Baron Julius Szilassy, Joseph Kristóffy and Count Mihály Károlyi, which all appeared after the war. The pamphlet about the future of the Monarchy published at the end of the Great War by Oszkár Jászi offers a good example for considering the advantages and disadvantages of any federalism for the Dual Monarchy on the basis of the Swiss state model. Furthermore, the aspirations of the emigrated nationalities living in Western European countries as well as the notions of the nationality groups in the Hungarian Kingdom were also the subjects of the present historical investigation mainly by including journal articles. The first conclusion is that mainstream Hungarian politicians refused any relevant reorganisation plans of the Monarchy. While the majority of the nationalities in Hungary showed cooperation in this respect, during the Great War the rejection of any cooperation gained ground, as it was most obvious in the case of emigrated nationality groups.

Key words:

Federalism, World War I, Hungarian nationality questions, Austria-Hungary

Kulcsszavak:

federalizmus, 2. világháború, magyar nemzetiségi kérdés, Osztrák-Magyar Monarchia

Az első világháború éveiben a 11 nemzet és további nemzetiségi csoport által lakott Osztrák–Magyar Monarchia a megelőző fél évszázadnál is kiélezettebb formában szembesült azzal az alapkérdéssel, vajon átalakítható-e a dunai birodalom dinasztikus, monarchikus keretek között autonóm, szuverén nemzetek államszövetségévé. A „hosszú tizenkilencedik század” államjogi teoretikusainak egy része azt hirdette, hogy a föderalizmus kerete nem szükségszerűen a köztársaság, miként az elvben az Egyesült Államok vagy Svájc példájából következtetett volna (Ullner 1965, 46–48). A Német Császárságot létrehozó német egyesülés folyamata ahhoz kínált megalapozott érvet, hogy a monarchikus keretek között Ausztria-Magyarország is sikerre viheti ezt a folyamatot. A nemzetek egyenjogú közösségének, közös államiságának svájci mintája a Nagy Háború korában is vonzerőt gyakorolt egyes osztrák–magyar értelmiségi és politikusi körökre (Altermatt 2011, 28–30).

A 20. század eleji Magyarországon Jászi Oszkár szociológus, a parlamenten kívüli Polgári Radikális Párt egyik alapítója volt az, aki gyakran hivatkozott munkáiban Svájc nemzeti, nemzetiségi tapasztalataira (Szarka 2009, 145–147; Szarka 2004, 17–23). 1915 nyarán megjelent egyik cikkében azt emelte ki, hogy Ausztria és Magyarország állami fejlődése között az volt a fő különbség, hogy Ausztria egyre inkább egy monarchikus Svájc képét vette fel, és képessé vált arra, hogy territoriális különállásokat létesítsen. Magyarország ugyanakkor nem léphet erre az útra, hanem fokozatosan a nemzeti egyenjogúsítás elvére kell helyezkednie, ami alatt szabad faji és kulturális fejlődést értett (Jászi 1915). A Magyarország számára korábban általa is elutasított monarchikus Svájc gondolatáról 1918 tavaszán nyilatkozott először pozitív értelemben (Jászi 1918a, 14–21). A közép-európai szövetséges állam, a „dunai egyesült államok” koncepcióját felvázoló, csak októberben nyilvánosság elé került munkájában kétszen állt annak elfogadására, hogy a monarchikus Svájc – a népek szabad szövetségi rendszerét megtestesítő gondolat mentén – a dunai és a balkáni népek számára is megoldást kínálhat (Jászi 1918b). Mint írta, a Monarchiában öt olyan nemzet él – magyar, német, cseh, lengyel és horvát–szerb –, amely megfelel a történeti-politikai individualitás kritériumainak. Úgy gondolta, hogy ennek az öt nemzetnek az örökletes dinasztikus alapon szervezett konföderációját az antant szövetség is elfogadja, hiszen megfelel az általuk hangoztatott elképzeléseknek. Azaz ésszerű módon megvalósítja a népek önrendelkezési jogát, biztosítja a nemzeti kisebbségek zavartalan fejlődését, egyúttal demokratizáló hatással bír majd.

A szomszéd országokban élő fajrokonokkal történő egyesülésüket egyébként gazdasági, geográfiai és politikai lehetetlenségnek tartotta. Ezzel szemben a másik alternatíváról úgy gondolta, hogy a kisméretű nemzetállamok létrehozása nagy valószínűséggel azok Németország vagy Oroszország ütközőállamivá válását hozná magával a jövőben (Jászi 1918b 37–39, 51–53, 75–76). Jászi olvasatában Svájc jól példázza nyelvi és a nemzeti sokszínűség összeegyeztethetőségét a szövetségi állam keretei közt, hiszen a föderáció eszméje képes volt a korábban különálló, fejlett nemzeti tudattal rendelkező népeket tartós kooperációban egyesíteni. Területi autonómia létrehozására Jászi mindenestre a Magyar Királyságon belül kizárólag Erdély esetében látott esélyt annak történelmi és gazdasági múltja alapján.

A svájci tapasztalatokat alkalmazhatónak tartotta a Monarchia szövetségi átalakítási terv konföderációs alkotmányának kidolgozásakor. A népképviselőlet útján választott szövetségi birodalmi gyűlés létrehozását javasolta. A konföderáció legfontosabb kompetenciáinak működtetését területi munkamegosztásban képzelte el. A hadügyminisztérium székhelyeként Bécsset nevezte meg, a külügyminisztérium központját Budapestre helyezte, a pénzügyi központét Prágába, a közlekedésügy irányítása Triesztbe került. A szövetségi törvényszék fővárosának Varsót jelölte meg. Az alkotmány részleteinek kidolgozásától mindazonáltal tartózkodott (Jászi 1918b, 52–53, 81–82).

A magyarországi románok befolyásos képviselőjének számító Teodoru Mihali, a budapesti országgyűlés nemzetiségi klubja elnöke 1917 nyarán tett nyilatkozatában még azt hangsúlyozta, hogy a magyarországi nemzetiségeknek nincsenek partikuláris törekvései. A magyarországi nemzetiségi pártokban szinte sem irredenta, sem föderális áramlat nem létezett. Amire viszont a magyarországi nemzetiségek is törekszenek, az nem más, mint a politikai egyenjogúsítás, a jó közigazgatás, jó bíraskodás, népoktatás a nép nyelvén, valamint a szabad politikai, gazdasági és kulturális fejlődés biztosítása (Mihali 1917). A nyugat- és dél-magyarországi délszláv vélemények tükrében a Jászi által kínált nemzetiségi rendezést Fran Ilešić például csupán félmegoldásnak tartotta, mivel az nem nyújtott volna lehetőséget a szabad kulturális fejlődésre. A szabad kulturális fejlődéshez elengedhetetlenül szükséges anyanyelvű közigazgatás, igazságszolgáltatás és az oktatás lassan kevésnek bizonyult. Véleménye szerint nem lesz elegendő, ha a közigazgatásban dolgozók tudnak magyarul, a nemzetiségi szereplőket az állami és a közigazgatási hatalomból is részesíteni kell. Úgy vélte, hogy mindez azonban csak területi autonómia keretében biztosítható maradéktalanul (Ilešić 1991).

A föderalizmus nyilvános politikai tárgyalásától általában tartózkodtak a háború alatt, hiszen a kivételes intézkedések következtében nagy eséllyel merülhetett fel a felségárulás vádja. A Monarchia strukturális problémáinak tárgyalásánál ezért jobbra a nemzetiségi egyenjogúsítás, a nemzetiségi autonómiák lehetőségeinek mérlegelésére hagyatkoztak a bátrabb szerzők. A magyar emlékirat-irodalomban fennmaradt két olyan javaslat, amely a nemzetiségi problémák enyhítésére szintén föderatív szemléletű megoldást kínált, de óvatosabb megközelítésben a nemzetiségi autonómiák biztosításában gondolkodott. Báró Szilassy Gyula (1870–1935) osztrák–magyar diplomata 1917. november 9-én készítette el első emlékiratát (Szilassy 1921a). Az uralkodóhoz intézett irat kitért a nemzetközi kapcsolatok értékelésére, és javaslatot tett a Monarchia dualista szerkezetének átalakítására. A magyarországi nemzetiségi kérdés előzékeny osztrák–magyar megoldásaként az általános választójog magyarországi bevezetésére, a nemzetiségi képviselők községi, megyei közéletbe történő beemelésére, a nemzetiségi nyelvek paritásos használatának szükségességére kívánta felhívni az uralkodó figyelmét. Horvátország esetében a teljes autonómiát szorgalmazta (Szilassy 1921b, 397). Az osztrák–magyar közös külügyminisztérium diplomatájaként úgy érezte, hogy nem foglalhat állást közjogi kérdésről, ami egyébként is szembemenne a hivatalos magyar politikai elképzelésekkel. Ráadásul a hazaárulás vádjának súlyos konzekvenciájával is számolnia kellett annak, aki a királyhoz közvetlenül folyamodott. A memorandum-per tapasztalatai nem hagytak ebben kétséget. Szilassy azonban inkább elképzelése tartalmi elemeivel magyarázta, hogy csak utólag, emlékiratában írta le a négy állami egységből – Német-Ausztria, Csehország, Magyar Királyság és a Délszláv állam – kialakítandó új államszövetség koncepcióját. Trieszt, Szlovákia, a magyarországi románok és a magyarországi rutének számára viszont

az autonómia biztosítását látta a legmegfelelőbb megoldásnak (Szilassy 1921, 313–315). 1918. augusztus 13-án kelt második emlékiratában sürgette a Csehországnak nyújtandó belső autonómiát, Horvátország Bosznia-Hercegovinával és Dalmáciával történő egyesítését, Galícia átadását Lengyelországnak vagy Ukrajnának, végül pedig Trieszt mielőbbi New York és Amszterdam városához hasonló kereskedelmi fővárossá nyilvánítását (Szilassy 1921b, 409–413).

Kristóffy József belső titkos tanácsos és nyugdíjazott magyar királyi belügyminiszter 1918 júniusában báró Nagy Géza kabinettitkár útján juttatta el a császárhoz a Monarchia átszervezésével kapcsolatos gondolatait (Kristóffy 1927). A Ferenc Ferdinánd trónörökös által is elfogadott koncepcióból kiindulva arra tett javaslatot, hogy egyesítsék a delegációkat egyetlen szövetségi tanácsba, így az önállóságot, autonómiát és az alkotmányos jogot képviselő népek és országok országos képviselőjéhez jutnak. Ausztria-Magyarország dualista állama a cseh állam függetlenné nyilvánításával alakuljon át trialista állammá, viszont a magyarországi tót megyék ne kerüljenek a cseh államhoz. A délszláv kérdés rendezését kizárólag tartományi autonómia keretében a Szent Korona területi integritásának tiszteletben tartása mellett képzelte el. Ez a terv szintén javasolta Bosznia-Hercegovina és Dalmácia Horvátországhoz történő csatolását. A magyarországi románok, tótok, szerbek, németek és rutének nemzetiségi jogainak biztosítékát Kristóffy is az általános választójogban és a nemzetiségi törvény garanciáiban fogalmazta meg.

Visszaemlékezései fényében, tehát utólag gróf Károlyi Mihály szintén úgy látta, hogy a Monarchiának a „föderáció terére kellett volna lépnie”, mégpedig a kossuthi szellemiség jegyében, a tömegek akaratából (Károlyi 1965). A gróf érvelése szerint ez a döntés két nagy veszély elhárítására tett volna nagy szolgálatot. Az egyik veszély – a németek háborús győzelme – esetén Ausztria-Magyarország elválaszthatatlan részévé vált volna Nagy-Németországnak, és ez egyúttal Friedrich Naumann tervének megvalósulását jelentette volna. A másik veszély – az antant győzelme – esetén a föderáció ugyan megvalósulhatott volna, de a magyarok meghallgatása nélkül és érdekei ellenében (Károlyi 1965, 145–146). Károlyi ezzel a gondolattal, amely egyébként Kristóffy érvrendszerében is jelen volt, a külső föderalizálás helyett a belső föderalizálás mellett foglalt állást. Szerinte ezt a megoldást a világháború első éveiben még támogatták volna a nemzetiségek; a csehek is, akik a Monarchia „szabad és egyenlő jogú nemzeti államok szövetségévé” történő átalakítását kívánták a délszlávok hasonló igényű elképzeléseivel együtt (Károlyi 1965, 181–182).

Az osztrák–magyar hivatalos politikai egyeztetések napirendjén a Monarchia strukturális átalakításának kérdése nem igazán kapott szerepet. A területi hódításokból következő feladat, a katonai és polgári integrálás volt az, ami döntéseket igényelt. Ez a kérdéskör leginkább a lengyel és délszláv kérdés formájában – szubdualizmus és trializmus alternatívái mellett – került a közös minisztertanácsi ülések asztalára. A hivatalos kormánypolitika elvi nézeteit az 1915. október 6-i Bécsben tartott közös minisztertanácsi ülésen fogalmazták

meg a résztvevők (Komjáthy 1966, 285–314). Ezen a megbeszélésen gróf Tisza István magyar miniszterelnök a lengyel és a délszláv kérdés összekapcsolásának magyar javaslatát a következőképpen vázolta fel. A Magyar Királyság abban az esetben tudja elfogadni az osztrák miniszterelnök elképzelését a kongresszusi Lengyelország déli meghódított területeinek Ausztriához történő csatolásáról, ha Ausztria hozzájárul ahhoz, hogy az 1908-ban annektált és a közös osztrák–magyar pénzügyminisztérium igazgatása alá tartozó Bosznia-Hercegovina pedig a Magyar Királyság részévé válik. Továbbá a Magyar Királyság igényt formál arra, hogy Dalmáciát a Horvát Királyságba integrálhassa. Végül a magyar miniszterelnök ahhoz is ragaszkodott, hogy a Magyar Királyság számára megszerezzen Fiumétől nyugatra egy keskeny tengerparti sávot is. A junktim két oldalát képező osztrák–lengyel megoldást és a magyar–bosznia-hercegovinai megoldást természetesen csak szubdualista keretek között tartotta megvalósíthatónak. A trializmus lehetősége Tisza megfogalmazása szerint a *'noli me tangere'* esetét képezte mindkét ügyben.

A közös minisztertanácsi ülésen gróf Karl Stürgkh osztrák miniszterelnök egyáltalán nem tartotta összekapcsolhatónak a két kérdést. Stürgkh javaslata szerint a lengyel területek ausztriai integrálásához a mintát a horvát–magyar jogviszony nyújtja. Lengyelország parlamenti képviselőket, gazdasági autonómiát kap, és képviselőket küldhet a delegációba is. Míg a lakosságárányos képviselő horvát és magyar aránya 1:8 volt, addig az osztrák és lengyel képviselőket 1:1,5 arányban kívánták meghatározni (Komjáthy 1966, 290–297). Az 1916 novemberében bekövetkezett uralkodóváltásig nem is közeledtek az álláspontok. Tekintettel arra, hogy a lengyel megoldáshoz elengedhetetlenül szükséges, német szövetségessel történő külpolitikai egyeztetések az osztrák–lengyel megoldás és a közép-európai vámunió összekapcsolásáról szintén nem vezettek eredményre, a szubdualista alternatívákról sem születtek politikai döntések (Höbelt 2015). A monarchiai nemzetiségi problémák megoldásának módjai közül a nemzetiségi autonómiák biztosításának lehetősége, feltételeinek mérlegelése pedig asztalra sem került.

1914 előtt egyedül az 1908-ban megalakult Államjogi Haladó Cseh Párt követelte a független cseh állam létrehozását (Kořalka 1989, 161). I. Károly (magyar királyként IV. Károly) trónra lépése nem hozott változást sem a Monarchiából emigrált nemzetiségi képviselők elképzeléseiben, sem a Monarchia parlamentjeiben politizáló nemzetiségek követeléseiben. Míg az előbbieket továbbra is a Monarchia keretein kívüli nemzetállami alternatívában gondolkodtak, az utóbbiak a Habsburg dinasztiához fűződő lojalitásukról biztosították az uralkodót. A Monarchia belső föderalizálásának uralkodói elképzelése egy esetleges különbélke érdekében, illetve az antant szövetség politikai műhelyeiben készített koncepciók a Franciaországban, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban élő, emigráns nemzetiségi képviselők számára nem képeztek titkot. Sőt, az angol és francia közvéleményben közismertek voltak és vita tárgyát képezték a Monarchia integritásának megőrzését szolgáló né-

zetek is. A háború első három évében az európai politikusok jelentős hányada a közép-európai térség stabilitásának hosszú távú biztosítékát látta a Monarchia egységének háború utáni megtartásában.

Edvard Beneš, a csehszlovák emigráció egyik vezéralakjaként kezdettől fogva Ausztria-Magyarország belső föderalizálása ellen foglalt állást. 1917 tavaszán szerkesztett rövid memorandumában, amelyet Franciaországban és Nagy-Britanniában a hivatalos körökben is sikeresen terjesztett (Beneš 1917, 403–408). Az írást, mint visszaemlékezéseiben fogalmazott, olasz körökben is sikerrel használták fel Ausztria ellen (Beneš 1936). Ebben egyfelől kétségbe vonta, hogy nemzetiségi autonómiák létrehozásával Ausztria leválasztható lenne a német szövetségről. Másfelől azt is vitatta, hogy a föderatív Ausztria a porosz-ellenes erők szolgálatában állna, és garanciát nyújtana a németek keleti, déli terjeszkedése ellen. A számos föderális átalakítási törekvés ismeretében úgy érvelt, hogy Ausztriában a leváláshoz egyáltalán nincs meg a politikai akarat. Ilyen helyzetben nem érdemes az antant szövetségnek bármilyen kompromisszumot kötni. A föderális átszervezés egyúttal a cseh és szláv népek eddigi erőfeszítéseit is gyengíti. Holott ezek a népek eddig sikeresen léptek fel Ausztriával szemben. Beneš véleménye szerint a tartós béke záloga csak Szerbia, Lengyelország és Románia területi kiegészítése lehet. A kicsi közép-európai szláv államok nemcsak nem válnak függővé Németországtól, hanem éppen ellenkezőleg a pángermánizmus terjedésének akadályaként is jó szolgálatot tesznek majd (Beneš 1936, 404–405). Külön kiemelte a csehek Ausztria-ellenes érdekeit: a gazdasági rabszolgaság további elfogadhatatlanságát, a csehek demokratikus szemléletét és dinasztia-ellenességét, valamint a teljes bizalom hiányát a részükről középkorinak tartott Monarchiával szemben.

Tomáš Garrigue Masaryk, Beneš politikai partnere Közép-Európát az elnyomott kis népek zónájaként írta le (Masaryk 1915). Közös felfogásuk értelmében a szabadság és a föderáció két egymástól elválaszthatatlan eszme, ezért a nemzetek föderációra lépni csak akkor tudnak, ha szabadon, önszántukból teszik ezt. Noha a föderáció létjogosultságát egyikük sem vonta kétségbe, azt azonban vitatták, hogy az autonómiák kiterjesztésével járható ez az út. Masaryk számos munkájában szintén arról kívánta meggyőzni olvasóit, hogy a nemzetiségi autonómia nem lehet kielégítő megoldása a régió nemzetiségi problematikájának. Friedrich Naumannhoz hasonlóan Masaryk is a legnagyobb kihívásként tekintett a kor által diktált „társulás programjára”. A német politikus a dinasztikus szövetségű német Közép-Európa létrehozásában látta a jövőt (Naumann 1916). Vele szemben a cseh emigráció képviselői a demokratikus, köztársasági Közép-Európa megteremtését tűzték ki célul (Masaryk 1923, 44–45).

Utóbbiak a háború elsődleges célját Ausztria felosztásában jelölték meg. Hiszen Ausztria elárulta a föderáció eszméjét, amikor a cseh állami szuverenitást megszüntette. Beneš és Masaryk – hasonlóan a Monarchia felbomlásában gondolkodó nyugat-európai politikusokhoz és publicistákhoz – ugyanazzal az érvrendszerrel dolgozott. Azaz sem Bécs, sem Budapest nem

akar és nem is képes arra, hogy feladja német szövetségését. A felülről föderalizált Ausztria-Magyarország pedig nem tekinthető a pángermánizmus közép-európai hatalmi ellensúlyának.

A cseh emigráció a magyarországi szlovákok politikai igényeinek teljesítésével is számolt. A Masaryk és az amerikai szlovákok között 1918. május 31-én tető alá hozott pittsburghi egyezmény aláírói kötelezettséget vállaltak arra, hogy a szlovákok a jövőbeni csehszlovák államon belül autonómiát fognak élvezni. Egyfajta kettős mérce alkalmazására enged következtetni ez a megállapodás. Szuverén államiság Csehország számára, autonómia Szlovákia számára. Ez a kettősség a háború alatt végig jellemezte a politikusi nézeteket. Mind a nemzetállami különválás, mind a föderális átalakulás igénye az utolsó pillanatig, a háború elvesztéséig versengő alternatívák formájában aktuális maradt. Vavro Šrobár az 1918. május 1-jei lipcsei gyűlésen a „csehszlovák törzs magyarországi ágának” önrendelkezést követelt. Ez összhangban állt a pittsburghi egyezménnyel. A háború kimenetelének tudatában ez a követelés azonban Milan Hodža 1918. szeptemberi röpiratában már a szlovákok magyar államból történő kiválási igényeként fogalmazódott meg. Egy hónappal később Ferdiš Juriga, a Szlovák Nemzeti Párt képviselője a magyar parlamentben október közepén tartott beszédében újfent azt nyilatkozta, hogy a szlovák néptörzs saját állami közösséget kíván alkotni, és sem a magyar parlament, sem pedig a magyar kormányt immáron nem ismeri el a szlovák nemzet képviselőjeként (Szarka 1995, 198–204). Anton Štefánek ezzel szemben azon az állásponton volt, hogy a szlovákság igényeit a föderális Monarchián belüli „Slowakenland” létrehozásával messzemenően ki lehetne elégíteni. 1918 őszén Ľudovít Bazovský kivételével azonban nem akadt számottevő szlovák politikus, aki azt a nézetet képviselte, hogy a csehek helyett inkább a magyarokkal kellene föderációra lépni (Ábrahám 2015, 267–268).

A délszláv emigrációs politikai törekvéseket a kezdetektől a Monarchiával szembeni lojalitás következetes megtagadása jellemezte. A délszláv emigránsok többsége – a szerb kormány képviselői kivételével – szintén helyeselte a délszláv népek közötti föderalizmust, de nem az Osztrák–Magyar Monarchia közjogi keretein belül kívánták ezt megvalósítani. Az emigráns politika megfogalmazására hivatott politikai szervezetük a Jugoszláv Bizottság közvetítette a délszláv politikai célokat az antant szövetség felé (Déclaration 1917). Sajtóorgánjuk, a *Bulletin Yougoslave* sajtópropagandájuk legfontosabb eszköze volt. A lap célja a jugoszláv ügy, a délszláv egységtörekvések külföldi támogatásának elnyerése volt. Milan Marjanović és Srgjan Tucić szerkesztésében számos a Jugoszláv Bizottság által kiadott memorandum helyet kapott hasábjain. A bizottság két meghatározó, vezető alakjának politikai nézeteiben rejlő alapvető különbség átmenetileg a délszláv összefogás akadályának bizonyult. Ante Trumbić, a bizottság elnöke a szerbekkel történő együttműködés híveként lépett fel. Frano Supilo viszont horvát dominanciájú Nagy-Horvátország létrehozásáért vetette latba politikai tudását és befolyását (Radošević 1930).

A háború kezdeti szakaszában Ante Trumbić politikája kapott többségi támogatást. A Jugoszláv Bizottság politikai önmeghatározását jól érzékelteti a görög államfőnek beiktatása alkalmából elküldött üdvözlő távirat. A bevezető mondat szerint a Jugoszláv Bizottság egyedül hivatott képviselni az Ausztria-Magyarország területén élő, idegen uralomtól megszabadulni kívánó, szerbiai és montenegrói testvéreivel egyetlen államban egyesülni óhajtó szerbeket, horvátokat és szlovéneket (Kemény 1999, 495). A szerb kormány emigrációban élő képviselői a korfui megegyezésig elleneztek a délszláv nemzetek egyenjogú, szabad egyesítésének politikáját.

A háború kitörésétől kezdve számos nyilatkozat, emlékirat, kiáltvány útján próbálták meggyőzni a nyugati hatalmakat a délszláv egységállam létrehozásának szükségességéről. Az angol politikusokhoz 1915 elején intézett emlékiratában Supilo azt hangsúlyozta, hogy az „autonómiák” enyhítő szere már nem javítja a nemzetiségi problémákat, a cél csak a délszlávok felszabadítása és egyesítése lehet, ugyanis ez az egyesülés zárja be a kaput a német imperializmus előtt (Kemény 1999, 281–285). A Jugoszláv Bizottság 1915 májusában a délszlávok területi követeléseiről is igyekezett tájékoztatni a francia kormányt (Kemény 1999, 383–390). Szerbia osztrák–magyar elfoglalását követően, 1916 márciusában Trumbić a jugoszláv kérdés megoldását az egész Monarchia felbomlásában fogalmazta meg (Kemény 1999, 638–639). A délszláv egyégtörékvések legfontosabb dokumentuma, az 1917 júliusában kiadott korfui nyilatkozat a korábban többször kinyilvánított egyesülési törekvésen túl már rögzítette a megalakítandó délszláv állam államformáját, uralkodójának tervezett titulusát, címerek és zászlók, valamint a nyelvek egyenjogú használatát, a vallásszabadságot, az egyenlő, közvetlen és titkos választójog bevezetését (Déclaration 1917; Bíró 2010, 88–90). A délszláv emigráns összefogás politikájában a legnagyobb áttörést a római kongresszuson aláírt, vitás területi kérdéseket rendező olasz–jugoszláv megegyezés hozta meg (La Nation TchZque 1918, 735–755).

A Monarchia felbomlásának politikusi felelősségét számos kortárs felvetette. Bajza József véleménye szerint a Monarchia összeomlásának egyik legfőbb oka a délszláv kérdés rendezetlensége volt. Bajza értékelése szerint nem elsősorban az alkotmányos uralkodón múltott a dolog, aki magyar felelős tanácsosait számos alkalommal felkérte, hogy tegyenek javaslatot a rendezésre. Sokkal inkább a kormányok politikai vakságát és mulasztását kárhoztatta (Bajza 1920).

Gróf Tisza István miniszterelnök meghatározó véleménye szerint ezzel szemben a háború idején, amikor az ország külső ellenséggel harcol, nem szabad a Monarchia dualista szerkezetén változtatni (Tonelli 1941, 23). A délszláv kérdésnek a rendezése mint a Monarchia federalizálása irányába tett első kis lépés sem az 1918. május 30-i badeni, sem a szeptember 27-i bécsi közös minisztertanácsi ülésen nem került előtérbe. A tárgyalások nem hoztak érdemleges döntéseket, még a kölcsönösen elfogadott szubdualista keretek között sem (Komjáthy 1966, 680–687). Az osztrák belpolitikában legtöbb eredményre

a politikusok a lengyelkérdés osztrák–lengyel megoldásával jutottak, mindazonáltal a Tisza által követelt magyar–bosznia-hercegovinai kapcsolás nélkül. 1916. november 5-én a Lengyel Királyság proklamálásával megtették az első lépést a trializmus megvalósítása felé. Egyelőre csupán egy király nélküli királyságot és egy kormány nélküli államot hoztak létre. A bizonytalan politikai helyzeten pedig csak átmenetileg javított az egy évvel később kinevezett lengyel kormány, élén az osztrák–magyar diplomatával, gróf Adam Tarnowskyval (Höbelt 2015, 56–72, 109–116).

Az Osztrák–Magyar Monarchia föderatív állammá történő átalakításánál az elsősorban nemzeti autonómiák útját javasoló elképzelések szerzői, valamint a nemzeti képviselők kivétel nélkül kiemelték a választójog magyarországi kiterjesztésének megkerülhetetlenségét. Ami a magyar választójogi törekvések háború alatti politikáját illeti, felemás kompromisszumok születtek ezen a téren. Az ellenzék által 1915 tavaszán felkarolt „hősök választójoga”, majd 1917 februárjában a Károlyi-párt által az általános és titkos választójog követelésével kibővített parlamenti javaslatok a Választójogi Blokk létrehozása ellenére is csekély eredményekhez vezettek. Az 1918 nyarán beterjesztett választójogi törvényjavaslat csupán kettőmillió hétszázezer választó számára biztosított volna jogot politikai véleményének kinyilvánítására. A választójog kibővítésének elégtelenségei a műveltségi cenzus négyről hat elemre történő emeléséből, a női választójog elvetéséből, a hősök választójogának szűkítéséből fakadtak, valamint abból, hogy a nyílt szavazást a falvakban érvényben kívánták hagyni (Galántai 1974, 199–201, 311–312).

Föderalizmus, trializmus, quadrilizmus az osztrák és magyar közvélemény alakítóinak körében a világháború éveiben sem örvendett népszerűségnek. Ily módon a meggyőzés, a meggyőződés és elkötelezettség érvei is hiányoztak a közéleti vitából. A magyar politikai közélet uralkodó felfogása szerint a föderáció a Monarchia széthullását eredményezte volna. Azokat a koncentrációs erőket semmisítette volna meg, amelyek korábban garantálták a nagyhatalmi státuszt. Az osztrák–magyar dualizmust jól bevált, működő rendszerként mutatták be, és ellenérvként fogalmazták meg azt, hogy a trializmus és a föderalizmus tapasztalatai messzemenően ismeretlenek. Úgy érveltek továbbá, hogy sem a dinasztának, sem a két államalkotó nemzetnek nem állhat érdekében a föderatív állam. A közjogi kapcsolat átalakítását nem csupán a háború miatt utasították el a magyar közvélemény formálói.

Irodalom

Ábrahám Barna (2015): A szlovákkérdés nemzetközi dimenziói az I. világháború éveiben. Historiográfiai áttekintés. *Világtörténet* 5. (37.) 2. sz., 257–288. p.

Ádám Magda (1995): *Ki volt valójában Edvard Beneš?* Budapest: Gondolat.

Altermatt, Urs (2011): Die Idee „Schweiz“. Modell für Nationalitätenstaaten und Europa. In Uő: *Die Schweiz in Europa. Antithese, Modell oder Biotop?* Frauenfeld–Stuttgart–Wien: Huber Verlag.

- Bajza József (1920): IV. Károly és a délszlávok. *Új Magyar Szemle*, 1920. november 1., 31–46. p.
- Beneš, Edvard (1917): Néhány egyszerű igazság. Ausztria-Magyarország föderális berendezkedéséről. *La Nation Tch que* 3. (1917) december 1., 12. sz., 403–408. p.
- Beneš, Edvard (1936): *A nemzetek forradalma I–III*. Bratislava–Pozsony: Eugen Prager Kk.
- Bíró László (2010): *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete (História Könyvtár Monográfiák 26).
- Déclaration. *La Nation Tch que* 3. (1917) november 1., 10–11. sz., 359–364. p.
- Déclaration du Comité Yougoslave à l'occasion du couronnement de l'Empereur et Roi Charles de Habsbourg. *Bulletin Yougoslave*, 1917. január 1., 18. sz., 1. p. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57400654/f1.item.zoom>
- Galántai József (1974): *Magyarország az első világháborúban 1914–1915*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gulyás László (2008): *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor.
- Höbelt, Lothar (2015): „*Stehen oder Fallen?*”. *Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag.
- Ilešić, Fran (1991): A nemzeti önrendelkezés és a magyarok (Részletek). In *Duna-völgyi barátságok és viták. Jászi Oszkár Közép–Európai dossziéja*. Szerk. Litván György – Szarka László. Budapest: Gondolat, 79–82. p.
- Jászi Oszkár (1914): Magyarország demokratizálása felé. *Világ*, 1914. november 10., 283. sz., 1–2. p.
- Jászi Oszkár (1915): Az entente nemzetiségi politikája. *Világ*, 1915. augusztus 15., 226. sz., 1–3. p.
- Jászi Oszkár (1917): A horvát bonyodalom. *Világ*, 1917. június 21., 156. sz., 1–2. p.
- Jászi Oszkár (1918a): A délszláv tenger. In Uő: *Múlt és Jövő határán*. Budapest: Pallas, 14–21. p.
- Jászi Oszkár (1918b): *A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok*. Budapest: Új Magyarország Rt. (Reprint 1988).
- Károlyi Mihály (1965): *Egy egész világ ellen*. Budapest: Gondolat.
- Kemény G. Gábor (1999): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. VII. 1914–1916*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Komjáthy Miklós szerk. (1966): *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kořalka, Jiří (1989): A világpolitika színpadán. Egy „állam nélküli nemzet” a nemzetközi kapcsolatokban 1900 és 1918 között. In *Csehország a Habsburg-monarchiában 1618–1918. Esszék a cseh történelemtől*. Szerk. Szarka László. Budapest: Gondolat.
- Kristóffy József (1927): *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926*. Budapest: Wodianer.
- La Nation Tch que* (1918) 3. április 15. – május 1., 21–22 sz., 735–755. p.
- Masaryk, Tomáš Garrigue (1915): *The Problem of the Small Nations in the European Crisis*. London.
- Masaryk G. Tamás (1923): *Az új Európa. A szláv álláspont*. Ford. Domby Bálint. Košice: Globus.
- Mihali Tivadar (1917): Nemzetiségi kérdés és demokrácia Magyarországon. *A Monarchia II. kötet*, 1917. június 30., 12. sz., 398–401. p.
- Naumann, Frigyes (1916): *Középeurópa*. Ford. Kircz Andorné. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia.

- Radošević, Miško (1930): *Frano Supilo. Politička studija*. Zagreb: Obnova.
- Szarka László (2009): Ungarische Föderationspläne in 1918 und die Auflösung der Habsburgermonarchie. In *Integration und Desintegration in Mitteleuropa. Pläne und Realität*. Szerk. Marcella Rossová. München: Martin Meidenbauer.
- Szarka László (1990): Egy XX. századi államalapító emlékiratai. In Tomáš Garrigue Masaryk: *A világhorradalom 1914–1918*. Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta: Szarka László. Budapest: Európa Könyvkiadó, 429–463. p.
- Szarka László (1995): *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika*. Pozsony: Kalligram.
- Szarka László (1998): *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Ister.
- Szarka László (2004): Volt-e reformalternatíva? A Habsburg–monarchia felbomlása. *Rubicon* 15., (2004) 10. sz., 17–23. p.
- Szűj Jolán főszerk. (2000): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Z*. Budapest: Petit Real KK.
- Szilassy, Julius (1921a): Das erste Memoire an den Kaiser. Der zukünftige Bürgerkrieg in Österreich–Ungarn und wie man ihn verhindern kann. Konstantinopel, 9. November 1917. In Uő: *Der Untergang der Donau-Monarchie. Diplomatische Erinnerungen*. Berlin: Verlag Neues Vaterland/E. Berger&Co., 379–399. p.
- Szilassy, Julius (1921b): Mein politisches Programm. 9–13. September 1918. In Uő: *Der Untergang der Donau-Monarchie. Diplomatische Erinnerungen*. Berlin: Verlag Neues Vaterland/E. Berger&Co., 409–413. p.
- Tonelli Sándor (1941): Tisza István utolsó útja (Sarkotić István báró vezérezredes, Bosznia–Hercegovina utolsó tartományi főnökének naplója). *Acta Universitatis Szegediensis Tomus VII*. Fasc. 2., Szeged, 1–82. p.
- http://mtdaportal.extra.hu/books/tonelli_sandor_tisza_istvan_utolso_utja.pdf.
- Ullner, Rudolf (1996): *Die Idee des Föderalismus im Jahrzehnt der deutschen Einigungskriege. Dargestellt unter besonderer Berücksichtigung des Modells der amerikanischen Verfassung für das deutsche politische Denken*. Lübeck–Hamburg (Historische Studien Heft 363), 46–48. p.

